

GERHARD KESSLER: Türkiye’de Sürgün Bir Alman Sosyal Politikacı

Prof. Dr. Andreas HÄNLEİN[□]

Çev: Dr. Alpay HEKİMLER[□]

I. Giriş

Sosyal hukuk, hayata geçirilmiş sosyal politikadır. Sosyal politika Almanya’da 20. yüzyıla girerken gerek siyasal bilgiler, gerekse iktisat ve sosyal bilimler açısından merkezi bir kavram niteliğine sahip idi ve de bu durum “Sosyal Politika Derneği” tarafından da özellikle telaffuz edilmekteydi. Bu çalışma ile kendisini anmak istediğimiz sosyal politikacı Prof. Gerhard Kessler de (1883-1963), bilim tarihinin bu dönemine ait bilim adamları arasında yer almaktadır.

Gerhard Kessler, 1933 yılında Almanya’dan kaçmak zorunda kalıp genç Türkiye Cumhuriyetine iltica eden ve burada Üniversitelerin Avrupa modeli kapsamında inşa edilmesinde katkıda bulunma şansına erişmiş olan bilim adamları arasında yer almaktadır. Kessler, Türkiye’de sosyal politika biliminin temellerinin oluşturulması ve de bunların pratikte uygulanmasına katkıda bulunma imkanını değerlendirmiş bir bilim adamıdır. Günümüzde de halen Türkiye’de sosyal hukuk ve sosyal politika alanında çalışmalarda bulunurken – maalesef Almanya’da neredeyse unutulmuş olan¹– Kessler ismine sıklıkla rastlanmaktadır.²

Adına bu armağanı çıkartan, Max-Planck Enstitüsünün ,”Yabancı ve Uluslararası Sosyal Hukuk “bölümü Müdürünün yönetiminde, birkaç yıl önce

[□] Kassel Üniversitesi.

[□] İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi.

¹ Ancak yinede Alman Cumhurbaşkanı’nın Ankara’da kısa bir süre önce yapmış olduğu bir konuşmasında kendisini anmıştır. Karş. Rau, Die Türkei auf dem Weg nach Europa, Zeitschrift für Türkeistudien, 2000, S.103, en son yayınlanan “Sosyal Politikanın Temelleri” (Grundlagen der Sozialpolitik) adlı çalışmada Kessler ismine kişiler bölümünde yer vermemiş olmasına karşın, en azından 1907 tarihinde kaleme aldığı Alman İşveren Kuruluşları adlı çalışmasına atıfta bulunmaktadır. Bkz. (dipn.10). Karş., Stolleis, Historische Grundlagen. Sozialpolitik in Deutschland bis 1945, in: Bundesministerium für Arbeit und Sozialordnung und Bundesarchiv (Hrsg.). geschichte der Sozialpolitik in Deutschland seit 1945, Band I: Grundlagen der Sozialpolitik, 2001, S.199 vd. (dipn.23).

² Karş., Dilik, Türkiye’de Sosyal Sigortalar–İktisadi Acıdan Bir Tahlil Denemesi, 2. baskı, 1972, S.43.

“Türkiye’deki sosyal hukukun” incelenmesi de programa dahil edilmiştir Bu çalışmayı kaleme alan yazar, sosyal hukuk ile ilgili yayınlanmış olan önemli eserleri tanıyan biri olarak, sosyal politika alanında Türkiye ve Almanya arasındaki bağlantıda Gerhard Kessler’i görmüştür. Bunun üzerine Max-Planck Enstitüsünün Müdürü bu çalışmayı kaleme alan yazara İstanbul’da bir araştırma gezisini gerçekleştirme imkanı sağlamıştır.³ Bu gezi kapsamında elde edilen sonuçlar ise bu çalışma ile kağıda dökülmektedir.

Gerhard Kessler’in hayatı hakkında genel bir çerçeve çizildikten sonra (II.) ilk olarak 1933 yılına kadar bir öğretici ve uygulayıcı olarak Almanya’da gerçekleştirdiği çalışmalar üzerinde durulacaktır (III.). Hayatını tümünden değiştiren ve kedisini Türkiye’ye yönlendiren olay, başından beri ciddi olarak mücadele ettiği Hitler’in iktidara gelmesi olmuştur. Bu olay karşısında göstermiş olduğu ve sürgünde de devam ettirdiği mücadelesinin ayrı bir bölüm altında değerlendirilmesi uygun görülmüştür (IV.). Ardından ise Kessler’in Türkiye’deki çalışmaları üzerinde durulacaktır (V.). Makale bu cesur adamın etkilendiği akımlar üzerindeki düşünceler ile son bulmaktadır (VI.).

II. Hayatı⁴

Gerhard Kessler 24 Ağustos 1883 tarihinde Wilmsdorf/Doğu Prusya’da Protestan bir papazın oğlu olarak dünyaya gelmiştir. Doğumundan bir yıl sonra ailesi Berlin’e taşınmış ve 1901 yılına kadar “Köllnischen Gymnasium” lisesinden mezun olana kadar yaşamını sürdürmüştür. 1901 ile 1907 yılları arasında önce Berlin ve Leipzig Üniversitelerinde tarih ve coğrafya eğitimi, ardından da iktisat ve sosyal bilimler eğitimi almıştır.⁵ 1905 yılında, yani eğitimin dördüncü yılında Leipzig Üniversitesinde doktora sınavını vermiştir. Doktora tezini Roma Tarihi

³ İnceleme gezisi 30.10 ile 7.11.1998 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir. Gerçekleştirilen araştırmalar sırasında İstanbul Üniversitesinden *Prof. Dr. Centel’in* çok değerli katkıları olmuştur.

⁴ Kessler’e Armağan edilen „İŞ Dergisinin“ özel sayısında 1951 tarihinde Kessler kendi hayatı ile ilgili açıklamalarda bulunmuştur. *Kessler*, Kendi Hayat Yolum (Mein Lebensweg) *İş*, 1951 (131), S.33-40, Kessler’in ölümü üzerine eski asistanı *Tuna* tarafından kalem alınan bir yazı ise bize daha kapsamlı bilgi sunmaktadır. Prof. Dr. Gerhard Kesslers *Persönlichkeit und Werke*, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası/ Revue de la Faculté des Sciences Economiques de Université d İstanbul, 1963, 23. Jahrgang, S.293-307. ayrıca Kessler ile ilgili olarak Bkz., *Neumark*, *Zuflucht am Bospurus*, 1980, S.77 vd. ve *Bubbe*, *Stichwort: Kessler, Gerhard* in *Hagemann/Krohn Biographisches Handbuch der deutschsprachigen wirtschaftswissenschaftlichen Emigration nach 1933*, Band I, 1999, S.321 vd.

⁵ Kessler, Hocaları arasında tarihçiler *Hans Delbrück*, *Albert Hanck*, *Eduward Meyer*, *Karl Lamprecht* ve *Julius Karsten* ‘i, hukuk tarihçisi ve kilise hukukçusu *Rudolf Sohn’u*, coğrafyacı *Friedrich Ratzel* ve *Joseph Partsch’i*, filozof *Wilhelm Wundt* ve *Adolf Lasser’ı* ve de iktisatçı *Adolf Wagner* ve *Karl Bücher’i* saymaktadır.

üzerine hazırlamıştır (“Die Tardition von Germanicus”). İktisat alanında ise ilk çalışması, 1907 yılında yayınlamış olduğu “Alman İşveren Kuruluşları” (die deutschen Arbeitgeberverbände) adlı kapsamlı çalışmasıdır. Bu çalışma, Sosyal Politika Derneğinin katkıları ile Kessler’in Leipzig’teki Hocası Karl Bücher’in danışmanlığında hazırlamıştır.

Kessler araştırmalarını tamamladıktan sonra “Sosyal Reform Topluluğu” (Gesellschaft für Sozialreform) adlı kuruluşun Berlin Bölge yöneticisi olmuş ve aynı zamanda da “Soziale Praxis” adlı Derginin Editörler Kurulunda yerini almıştır. Kessler, daha sonraki yıllarda Cumhurbaşkanı olacak olan Theodor Heuss ile birlikte, papaz olan neo-liberal görüşlü politikacı ve milletvekili Friedrich Naumann’ın asistanlığını yapmıştır. 1911 yılında Kessler Braunschweig Teknik Yüksek Okulunda ekonomi ve sosyal bilimler alanında doçentlik unvanını almış ve 1912 yılında da Jena Üniversitesinde sosyal politika ve ulusal ekonomi alanında profesörlüğünü almıştır.

1913 yılında evlenen Kessler’in eşi Dorothea’dan (1882-1939) dört çocuğu dünyaya gelmiştir.⁶ Birinci dünya savaşı sırasında ilk önce 27 ay boyunca Fransız Cephesinde görev almış, savaşın son iki yılında ise Romanya’da idari görevleri yerine getirmek üzere görevlendirilmiştir. Savaşın bitiminin ve de Almanya’ya geri dönüşünün ardından Jena Üniversitesine Profesör olarak atanmıştır. Burada özellikle sosyal politika alanında çalışmalarını sürdürmüştür. Daha sonradan İstanbul’a göç etmek zorunda kalacak olan Fritz Neumark, Kessler ile ilgili olarak, Kessler tarafından düzenlenen “Konut Sorunları” başlıklı ilk seminerinde, Kessler’in oldukça canlı tebliği sayesinde çok sayıda öğrenciyi çekebildiğini ve öğrencileri ile alışa gelmişin dışında çok yakından ilgilendiğini, ifade etmiştir.⁷ Ancak Kessler konut sorunu ile ilgili olarak pratikte de çalışmalarda bulunmuştur. Jena’da örnek nitelikteki yüzlerce küçük konutlar üreten Heimstätten Meslek Kooperatifini “Heimstätten Berufsgenossenschaft’ı” yönetmiştir.⁸

1927 yılında Kessler Leipzig Üniversitesine geçerek İktisadi Bilimler ve Sosyal Politika kürsüsünün başına geçmiş ve aynı zamanda İstatistik Enstitüsünün Müdürlüğü görevini üstlenmiştir.

1930/1933 yılları arasında Alman Demokratik Partisi/Devlet Partisi“ üyesi olarak giderek güçlenen Nasyonal Sosyalizm karşısında aktif olarak faaliyet göstermiştir. 5 Mart 1933 seçimlerinin ardından, Hitler’in Koalisyon Hükümetinin oylarının çoğunluğuna sahip olması ile birlikte, aynı Mart ayı içerisinde Kessler’in Leipzig Üniversitesindeki profesörlüğüne son verilmiştir.

⁶ Gerhild, 1915; Hans, 1918; Gorfried, 1921; Adelheid, 1926.

⁷ Neumark, (dipn.4), S.77 vd.

⁸ Kessler bu durum ile ilgili olarak çalışmasında değinmektedir, Kessler, Beiträge zu den sozialpolitischen Probleme der Türkei, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası/ Revue de la Faculté des Sciences Economiques de Université d İstanbul, 1940/1941, 2. Jahrgang, S.353 vd.

Kessler daha kaleme aldığı yazılarında, özgürlük, hak ve adalet alanında vermiş olduğu savaş uğruna, despot hükümet tarafından görevinden atılan ilk Alman Profesör olmanın gururunu taşıdığını ifade edecektir.⁹ İzleyen aylarda Kessler sürekli takip edilmiş, evinin camları kırılmış, evi ve işyeri aranmıştır. Ardından da herhangi bir İddianame hazırlanmadan ve yargılanmadan Haziran–Ağustos 1933 tarihleri arasında hapsedilmiştir. Cumhurbaşkanı Hindenburg’un müdahalesi ile daha uzun süreli hapis edilmesi engellendikten sonra bile aylarca Gestapo’dan saklanmak zorunda kalmıştır. Bu süre zarfında Kessler, Türk Milli Eğitim Bakanlığında İstanbul’a gelmek üzere bir davet almır ki, bu daveti almasında daha önceden öğrencisi olduğu ve bundan sonra meslektaşı olacak Fritz Neumark’ın büyük rolü olmuştur. Berlin’deki Türk Büyükelçiliğinden ve Ankara’daki Türk Dışişleri Bakanlığında vizesini aldıktan sonra, ailesi ile birlikte ülkesini terk edebilmiş ve Aralık 1933 yılının ortalarında Kessler ailesi İstanbul’a ulaşır.

Bu tarihten itibaren Kessler 18 yıl boyunca İstanbul Üniversitesinde Sosyal Politika Kürsüsünde, sosyoloji, iktisadi bilimler, siyaset bilimi ve yerel yönetimler derslerinden de sorumlu olarak görev almıştır. 1935 yılında İktisadi Bilimler ve Sosyoloji Enstitüsünü kurmuş ve yönetmiştir. 1937 yılında ise İktisat Fakültesinin kurulmasının ardından, iktisat derslerinin Hukuk Fakültesi çatısı altında verilmesi uygulamasına son verilmiştir.

Kessler 1951 yılına kadar İstanbul’da yaşamını sürdürmüştür. Savaşın ardından ilk olarak 1949 yılında Göttingen Üniversitesinde ders vermiş ve 1950 yılında Göttingen Üniversitesinde Misafir Öğretim Üyesi olarak çalışmıştır. 1951 yılında ise eski arkadaşı olan Alman Cumhurbaşkanı Theodor Heuss’un katkıları ile Göttingen Üniversitesine sürekli olarak geçebilmiş ve burada iktisat tarihi ve konut bilimi konusunda dersler vermiştir. 1946 yılında Leipzig Üniversitesi tarafından Fahri Doktora unvanı verilen Kessler, 1954 yılında ise Büyük Federal Hizmet Nişanı ile onurlandırılmıştır.

1958 yılında sağlık nedenleri ile Kessler Kassel’de bir Huzurevine çekilmek zorunda kalmış ve burada da 80.doğum gününe birkaç gün kala 1963 yılında hayata gözlerini kapatmıştır.

III. 1933 Yılına Kadar Almanya’da Sosyal Politika Öğreticisi ve Uygulayıcısı

Kessler’in sosyal politika’ya ilişkin yayınları daha önceden de değinmiş olduğumuz ve de 24 yaşında yayınladığı geniş çaplı bir çalışma olan “Alman İşveren Kuruluşları” (Die Deutschen Arbeitgeberverbände)¹⁰ adlı çalışması ile

⁹ Kessler, (dipn.4), S.37.

¹⁰ Kessler, Die deutschen Arbeitgeberverbände, Leipzig, 1907, 124. Band der Schriften des Vereins für Sozialpolitik, unveränderter nachdruck, Vaduz 1990, 386 S.

başlamıştır. Titiz bir çalışma sonucunda hazırlanan bu eserinde Kessler, ilk olarak işveren kuruluşlarının tarihsel gelişim sürecini ve organizasyon yapılarını incelemektedir. Bu çalışmadan o dönemdeki 14 farklı iş kolundaki işveren kuruluşlarının yapıları hakkında detaylı bilgi edinilebilir. Ancak Kessler çalışmasında ağırlıklı olarak işveren kuruluşlarının faaliyetleri üzerinde durmuş ve bu faaliyetleri şu şekilde sıralamıştır: İşçi hareketi ve grevin engellenmesi yönünde tedbirler, ki bunlar arasında grev kırıcı önlemleri ve lokavtı göstermiş ve de işçilerin katılımı ile sağlanacak anlaşmaların oluşturulması yani toplu sözleşmelerin gerçekleştirilmesi gerekliliği üzerinde durmuştur. Kitapta yaygın olan kanı, işçilerin çalışma koşullarının iyileştirilmesi için işçilerin birleşmeleri yönünde çalışmalarda bulunmalarının doğal haklarının olduğu ve bu nedenle de mevzuatta yer alan koalisyon özgürlüğüne ilişkin kısıtlamaların kaldırılması gerektiği yönündedir. Ancak koalisyon hakkının aynı zamanda, işçi sendikalar tarafından haksız biçimde Kışkırtıcı Dernekler “Hetzvereine” olarak değerlendirilen, işverenler içinde bir hak olduğu ifade edilmektedir.¹¹ Kessler esas itibarıyla gerek işçilerin, gerekse işverenlerin güçlü bir kuruluşun çatısı altına birleşmelerini olumlu bir gelişme olarak değerlendirmekte ve burada önemli olan noktanın bu kuruluşların ihtiraslı bir biçimde yönetilmemesi gerektiği ve ancak her iki tarafın da bu yönde hareket etmediğini belirlediğini ifade etmektedir.¹² Çalışma şu tespitler ile son bulmaktadır: İşveren kuruluşları halen karşı mücadele aracı olarak grev sigortasını ve lokavt uygulamalarına, katılımcı toplu sözleşme ve uzlaştırma komisyonlarına göre daha sıklıkla baş vurmaktadırlar. Kitabın son cümlesi : “...gelecek ve başarı merhametsizce sınıf kavgasını nasihat edenlerin değil, barışçıl yollarla anlaşılan ve özellikle işçi haklarını tanıyanların olacaktır.”^{13 14} şeklindedir.

1910 yılında Kessler “Genç İşçilerin Gece Çalışması” (Die Nacharbeit jugendlicher Arbeiter)¹⁵ başlıklı bir çalışma yayınlamıştır. 1911 yılında ise işveren kuruluşları temasını işlemeye devam ederek “İşveren Kuruluşlarının Çalışma Biçimleri” (Die Arbeitsnachweise der Arbeitgeberverbände)¹⁶ adlı bir kitap yayınlamıştır. Bu eseri hazırlamasında 2 Haziran 1910 tarihinde kabul edilen ve İmparatorluk Almanya’sında ilk işe aracılık yasası olarak kabul gören “İşe Aracılık Yasası” (Stellenvermittlergesetz) etkili olmuştur. O dönemlerde çok sayıda kurum

¹¹ a.g.e., S.139 vd.

¹² a.g.e., S.140.

¹³ a.g.e., S.350.

¹⁴ İşveren kuruluşları ile ilgili olarak Kessler’in izleyen açıklamaları için, *Kessler*, *Sichwort: Arbeitgeberverbände*, in *Handwörterbuch der Staatswissenschaften*, Bd.1, 4. Aufl. 1923, S.712-729.

¹⁵ *Schneider* (Hrsg.), *Kürschners Deutscher Gelehrtenkalder*, 9.Ausgabe 1961, S.925, atfindan alınmıştır.

¹⁶ *Kessler*, *Die Arbeitsnachweise der Arbeitgeberverbände*, Leipzig 1911, 203 S.

ve kişilerce işe aracılık faaliyeti yerine getirilmekte idi ve bunlar arasında işveren kuruluşları da yer almaktaydı. Ancak işverenler tarafından gerçekleştirilen işe aracılık faaliyetleri kamuoyunda ciddi olarak tartışılmaktaydı, çünkü işe aracılık faaliyeti bir iş mücadelesi aracı olarak da uygulanabilmekteydi. Kessler, işe aracılık faaliyeti uygulamalarını ayrıntılı bir biçimde ortaya koyarak, tarafsız bir biçimde işgücü arz ve talep dengesinin sağlanması yönünde işe aracılık faaliyetinin yerine getirilmesi gerektiği yönünde düşüncelerini açıklamıştır. İşverenler tarafından yürütülmekte olan işe aracılık faaliyeti çoğu zaman iddia edildiği biçimde yerine getirilmişse de, Kessler, katılımcı veya işçilerinde denetiminde gerçekleşecek bir işe aracılık uygulamasından çekinilmemesi gerektiğini belirtirken aynı zamanda işe aracılık faaliyetinin bir iş mücadelesi aracı olarak zamanını tamamladığını belirtmiştir.¹⁷

Birinci Dünya Savaşının ardından Jena’da Profesör olarak çalışmaya başlayan Kessler yayın faaliyetlerini hızlı bir biçimde sürdürmüştür. İlk olarak 1919 yılında, Jena’daki Zeiss İşletmesi paralelinde gelişen kooperatifçilik hareketinden etkilendiği “Die Siedlung der Heimstättengenossenschaft zu Jena”¹⁸ adlı çalışması yayınlanmıştır ki, bu harekette daha önceden ifade edildiği üzere bizzat yer almıştır. 1919’da “Alman Ekonomisinin Yeniden Kuruluşu” (Der Neuaufbau des deutschen Wirtschaftsweesen)¹⁹ başlıklı bir tebliğisi yayınlanmıştır. Kessler heyecan veren bir ifade tarzı ile Alman ekonomisinin çöküşünün Kasım 1918’de değil de, Ağustos 1914’de başladığını dile getirmiştir. Hayallerden arındırılmış bir biçimde Alman ekonomisinin yeniden inşa edilmesi gerektiğini belirterek, bu hedefe yönelik olarak mali, ekonomik ve sosyal politika önerileri getirmiştir. Sosyal politika alanında özellikle bir Çalışma Konseyi Yasasının (Betriebsrätegesetz) oluşturulması cesaretinin gösterilmesi gerektiği yönündeki görüşü öne çıkmaktadır. Kendi kendine idare prensibinin Belediyelerde başarı ile uygulandığını ve bunun 1920’de iktisadi işletmelerde de uygulanabilmesi durumunda işveren ile işçi arasında karşılıklı olarak bir güven ilişkisinin gelişebileceğini ve bunun ise uzun süreli olarak olumlu etkilere sahip olacağını savunmuştur.²⁰ Bunun dışında işgücü piyasasında yaşanan problemler nedeniyle tüm genç erkeklerin maden veya tarım sektöründe bir veya iki yıl süresince kamusal bir zorunlu hizmeti yerine getirmelerini önermiştir.²¹ 1920’li yıllardaki yayınları daha çok sosyal politikanın spesifik alanlarına yönelik çalışmalarına ilişkindir. 1928 yılında Kessler, “1914’den Günümüzde Alman İşçilerin Durumu”

¹⁷ a.g.e., S.185.

¹⁸ Kessler, Die Siedlung der Heimstättengenossenschaft, Jena 1919, Schneider (Hrsg.) Kürschners Deutscher Gelehntenkalender, 9.Ausgabe, 1961, S.956. atfından alınmıştır.

¹⁹ Kessler, Der neuaufbau des deutschen Wirtschaftslebens – Eine akademische Rede, Jena, 1920.

²⁰ a.g.e., S.23.

²¹ a.g.e., S.25.

(Die Lage der deutschen Arbeiterschaft seit 1914)²² adlı bir çalışma yayınlamış ve bu çalışmayı 1929'da "Üniversite Öğrencisinin Alman Toplumundaki Yeri" (Student in der Deutschen Gesellschaft)²³ ve 1930'da "Hekim ve İşçi" (Arzt und Arbeiter)²⁴ adlı eserleri izlemiştir.²⁵

IV. Nasyonal Sosyalizme Karşı Savaşı

Kessler'in kendisi, Nasyonal Sosyalizme karşı başlatmış olduğu savaşın tarihini 1930 olarak belirlemiştir. Kendisi o dönemde açık bir şekilde Alman Demokrat Partisinin (Deutsche Demokratische Partei-daha sonraları Devlet Partisi adını alacaktır-Staatspartei) kuruluşunda 1918'de Friedrich Naumann ile birlikte görev almıştır. Kessler 1933 seçimlerinde bu partiden milletvekili adaylığını koymuştur. Saldırgan nitelikli konuşmalarda bulunarak açık ve kesin bir şekilde nasyonal sosyalizme karşı yazılar yayınlamıştır. 28 Kasım 1932 tarihinden itibaren "Neuer Leipziger" Gazetesinde yazıları yayınlanmaya başlamıştır ki, bu yazılar daha sonradan "Mücadele ve Kuruluş! Genç Alman Politikası" (Kampf und Aufbau! Junge deutsche Politik)²⁶ başlığı altında toplanarak bir kitap halinde 5 Mart 1933 seçimleri öncesinde yayınlanmıştır. Söz konusu bu yazılarda özgürlüğe ilişkin saldırgan sözler kullanmaktan geri kalmamıştır: Alman tarihi bugüne kadar dikta yönetimini tanımamaktadır ve tüm insanların tarihten kaynaklanan hakkı ve de siyasi görevi, bu yasaklayıcı ve özgürlüğü kısıtlayıcı, Alman düşüncesi ile hiçbir biçimde bağdaşmayan düşünce ile mücadele etmek ve genç Alman Halk Devletini güçlü kılmaktır.²⁷ Bu yazılarda açık bir biçimde nasyonal sosyalistlerin ırkçılık doktrini ve antisemitizme karşı çağrılara yer verilmiştir: Bu konudaki fikirlerini de "Biz Almanlar bir kandan ve topraktan gelmekteyiz, ancak biz birbirimize kafa tasımızı ölçtürmeden ve soy ağcımızı

²² Kessler, Die Lage der deutschen Arbeiterschaft seit 1914, in Strukturwandlung der deutschen Volkswirtschaft, Bd. I, S.433-466.

²³ Schneider (Hrsg.), Kürschners Deutscher Gelehrtenkalder, 9.Ausgabe 1961, S.956, atfindan alınmıştır.

²⁴ Kessler, "Arzt und Arbeiter", in der wissenschaftlicher Assistent, Mitteilungen des Deutschen Akademischen Assistentenverbandes e.V. und des Reichsverbandes angestellter Ärzte e.V. 1930, S.3-6, 15-17, 23-25.

²⁵ 1933 öncesi döneme ait Kessler'in diğer çalışmaları Schneider'de (dipn 15) ifade bulunmaktadır. Die Not des Mittelstandes und der Deutschen Gesellschaft, Verhandlungen des 30. Evangelisch-Sozialen Kongresses, 1923; Stat und Gesellschaft, Zeitschrift für die Gesamten Staatswissenschaften, 1927; Eigentum Evangelium und Gesetz, Verhandlungen des 37. Evangelisch-Sozialen Kongresses, 1930; diğer kaynak Bubbe (dipn 4), Hochschule und Staat, in: Krisis. Ein politisches manifest, Weimar, 1932, S.277-284.

²⁶ Kessler, Kampf und Aufbau! Junge deutsche Politik, Leipzig 1933, 64 S. Regensburg Üniversite Kütüphanesinde bulunmaktadır.

²⁷ a.g.e., S.38.

çıkartmadan önce, elimizi uzatmaktayız.”²⁸ sözleri ile özetler.Ancak Kessler ekonomik krizin ortadan kaldırılması ve işsizliğin engellenmesi yönünde de siyasi fikirlerini açıklamaktan geri kalmamıştır: “Depresyonu ortadan kaldırmanın çözümü değerlerin ve fiyatların düşürülmesidir; ne kadar çabuk ve kararlı bir biçimde fiyatlar düşürülürse, yeni ekonomi de düşük fiyatlı malların temeli ile o denli canlanıp başarıya ulaşabilir.”²⁹ Liberal ekonomik esaslara dayalı fikirlerin dışında ayrıca sosyal çözüm önerileri de getirmiştir, örneğin haftalık çalışma sürelerinin 40 hatta 36 saate düşürülmesi ve çalışma sürelerinin azaltılması gerektiği ve bunun ile birlikte ortaya çıkan gelir farkının telafi edilmesi içinde çalışanların ikamet ettikleri yerin çevresinde bahçe veya patates ekim alanlarının tahsis edilmesini gerektiğini belirtmiştir. Böylelikle çalışma sürelerin kısaltılması ve şehir dışında yer tahsis edilmesi ayrılmaz bir bütün olarak görmüştür.³⁰ Baştan beri savunmakta olduğu, çalışmama hakkını savunmaya da devam etmiştir.³¹ Weimar Cumhuriyetinin son günlerinde Kessler, Weimar Cumhuriyeti Anayasası savunucusu olarak kendisini göstermiştir.³² Neredeyse bağımsız olarak nitelendirilmesi mümkün olmayan seçimlerin gerçekleşmesinden yaklaşık üç hafta önce yayınlanan bir yazının son cümlelerinde şu ifadeler yer vermiştir: “Bugün ve yarın yeni orta sınıf için siyasi mücadele başlamalı, uyuyanlar uyanmalı ve şiddeti vaaz eden gürültülü politikacılara karşı çıkmalı, üniformalı dikta yönetimine karşı özgürlük ayağa kalkmalıdır”.³³

28 Kasım 1932 tarihinde Kessler’in ilk muharip yazısı yayınlandıktan sonra 29 Kasım 1932 günü 40 genç dersini baslar. Kessler bu olay ile ilgili olarak “Mücadele ve Kuruluş” adlı eserin önsözünde: “Kalabalık, Leipzig Üniversitesindeki Amfideki dersimi ısıklar, bağrıışmalar ve hakaret içerikli sözler ile 20 dakika boyunca işgal etti. Asker olarak bundan çok daha kötüsünü yaşamıştım, çünkü 27 ay boyunca, bana hakaret eden şahıslar daha “Anavatan” kelimesini yazmayı bilmez iken, ben batı cephesinde Verdun’da bulunmuştum. Yüksek Öğretim Birliğinin öğrenen ve öğretin 32 yıllık üyesi olarak bu olay beni çok utandırmıştır. Bu olayın akademik açıdan değerlendirilmesinin yeri burası değildir. Baskını düzenleyenler, bu baskın ile beni yıldırabileceklerini inanmışlarsa da, çok yanılmışlardır”.³⁴

Seçimlerden sonra iktidara gelen nasyonal sosyalistler, kendilerine açıkça karşı olan Kessler’i görevinden uzaklaştırmışlardır. Kendisinin hapis edilmesi yönünde söylentiler dahi söz konusuydu. 1933 yılında İstanbul’a gidebilme

²⁸ a.g.e., S.25.

²⁹ a.g.e., S.34.

³⁰ a.g.e., S.53 vd.

³¹ a.g.e., S.54.

³² a.g.e., S.60 vd.

³³ a.g.e., S.64.

³⁴ a.g.e., Önsöz, S.4.

olanağına sahip olması, büyük bir şans olarak değerlendirilmelidir. Kessler daha sonraları Türkiye tarafından kabul edilmesi ile ilgili olarak düşüncelerini şu sözler ile dile getirecektir: “Asil ve şövalye ruhuna sahip Türk ulusuna bana bu imkanı tanıdıkları için ebediyen müteşekkire kalacağım”.³⁵

Ancak kendisini takip edelerin kolları Türkiye’ye de uzanır. 17 Mayıs 1933 tarihinde Dışişleri Bakanlığı tüm dış temsilciliklere kaçakların izlenmesi talimatını verilmiştir.³⁶ Hatta 1937 ve 1939 yıllarında Eğitim Bakanlığının Dış İlişkiler Bölümü, Herbert Scurla adında bir memuru görevlendirerek Türkiye’ye iltica etmiş öğretim üyelerinin durumlarının incelenmesi ve kendilerine karşı nasıl bir tavır izlenmesi gerektiğine ilişkin çözüm önerileri içeren bir raporun hazırlanması görevini verir.³⁷

Kessler doğal olarak İstanbul’da da suskun kalmamıştır. Dışişleri Bakanlığı tarafından sürekli izlenmekteydi. Bunun ile birlikte 1938 yılı sonunda veya 1939 yılının başında Başkonsoloslukta vatandaşlıktan çıkartılmasına karar verilmiştir. Dışişleri Bakanlığının bir raporunda bu konu ile ilgili olarak, Başkonsolosluk, NSDAP’nin yetkili olan kurumunun oluru ile birlikte Kessler’in çeşitli kereler: “Bugünkü Almanya, Almanlara saygı uyandırmamaktadır”, “NPDAP meclisi hastalığa bulaştırmıştır, Horst Wesel alçak bir insan olup, savaş mahkemelerinin sadece gösteriş olduğu” iddia etmesi nedeniyle, vatandaşlıktan çıkartılmasını talep etmek zorunda kalmıştır. Raporda ayrıca Kessler’e sadece çocukları nedeniyle bunca zamandır müsemma gösterildiği, kızının babasının itirazlarına rağmen, BDM’ye üye olduğu ve üçünü Reich’e hayranlık duyduğu belirtilmiştir.³⁸

22.3.1939 tarihinde Kessler’in, dosyalarda sabit olduğu üzere “Çekoslovakya’nın İşgal Edilmesi Üzerine Oluşan Siyasi İlişkiler Konusunda Görüşler” başlıklı bir raporu Müsteşar Meisner’e göndermesi üzerine vatandaşlıktan çıkarılması işlemleri de tamamlanmıştır.³⁹ Scurla’da hazırlamış olduğu raporunda vatandaşlıktan çıkartılması konusu ile ilgili olarak: “İltica etmiş olan kimselerin, İstanbul Üniversitesinde ki konumlarının zayıflatılması için, Alman tarafınca tedbirlerin alınması zorunludur, Reich’in çıkarları aleyhine çalışan göçmenlerin riayetsiz bir şekilde vatandaşlıktan çıkartılmaları uygundur. Vatandaşlıktan çıkartılma işine ise ilk olarak Ari ırktan olmayan bilim

³⁵ *Tuna* (dipn.4), S.293.

³⁶ Bunun için Bkz., *Hof*, *Volgelfrei*. Die Verfolgung der Emigranten und Emigratinnen durch das Deutsche Reich, in *Ein aktives Museum* (Hrsg.), *Exil in der Türkei 1933-1945*, *Haymatloz* 2000, S.130 vd.

³⁷ Gerçekleştirilen ikinci seyahate ilişkin rapor 80’li yıllarda Ankara’daki Alman Büyükelçiliği arşivinde bulunarak 1987 yılında yayınlanmıştır. *Grothusen* (Hrsg.), *Der Scurla Bericht: Die Tätigkeit deutscher Hochschullehrer in der Türkei 1933-1939*, 1987.

³⁸ Bu bilgiler için Bkz., *Hof*, (dipn 36), S.136 kaynak gösterilerek

³⁹ Kessler’in vatandaşlıktan çıkartılışı Reich Resmi Gazetesinin 19.6.1939 tarihli sayısında ilan edilmiştir. Karş., *Dietrich*, *Deutschsein in Istanbul*, 1998, S.135.

adamlarından başlanmalıdır” sözleri ile ifade eder. Ancak vatandaşlıktan ilk çıkartılan öğretim üyesinin Profesör Kessler’in Ari ırktan oluşu engellenememiştir”.⁴⁰

Ancak Alman Reich’ının kolu daha uzaklara da ulaşabilmiştir ve Kessler vatandaşlıktan çıkartıldıktan sonra, Başkonsolosluk Kessler’in büyük kızı Gerhild’in uzun zamandan beri hasta olan Annesi ve 13 yaşındaki kız kardeşi ile birlikte kimsenin haberi olmadan Almanya’ya gitmelerini sağlamıştır.⁴¹

1943 yılında Türkiye’ye iltica etmiş olan Almanca konuşanlar arasında siyasi bir organizasyon oluşmaya başlamıştı. Bu organizasyonun faaliyete geçilmesi yönündeki son kıvılcımı ise Haziran 1943’de Krasnogorsk Moskova’da “Bağımsız Alman Ulusal Komitesinin” (Nationalkomites Freies Deutschland) kurulması olmuştur ki, bu oluşuma Alman Komünistler ve de Weimar Cumhuriyeti döneminde oldukça tanınmış olan ve Ankara’da sürgünde yaşayan Ernst Reuter’de dahil olmuşlardı. Bu kuruluştan farklı olarak Türkiye’deki oluşum ile ulusal ve siyasi açıdan bağımsız bir grubun oluşturulması hedeflenmiştir. Bu nedenle 14 Ağustos 1943 tarihinde ilticacılar Kessler, Rüstow, Reuther, Wilbrandt, Breusch, ve Kosswig- siyasi etkilerden uzak kalabilmiş olan – “Alman Bağımsızlık Birliğini” (Deutschen Freiheitsbund) kurmuşlardır.⁴² Grubun “Ne Olacak?” başlıklı programını Gerhard Kessler oluşturmuştur.⁴³ Düzenlenen programda şu ifadeler yer verilmiştir: “İşgal edilen ülkelerde suçsuz sivil halka yönelik gerçekleştirilen kanlı eylemler, esir alımlar ve Yahudilerin korkunç bir biçimde öldürülmeleri bizleri utandırmaktadır(...) Bu korkunç olayları “Halklar” o kadar çabuk unutmayacaklardır. Bizlerin af edilebilmesi için bir neslin geçmesi gerekecektir. Bizlere hep şüphe ile yaklaşacaklardır. Güzel sözler ile, Nazilerin işlemiş oldukları suçlardan haberimiz olmadığına dair teminat niteliğinde sözler versek dahi, bu şüphelik üzerimizden kalkmayacaktır. Sadece samimi bir işbirliği, gerçek anlamda bağımsız bir Rejim, geçmişin tüm rüyalarından radikal bir dönüş, idarenin ve özellikle de eğitim sistemimizin radikal bir biçimde yeniden inşa edilmesi, her şeyin yeniden başlaması halinde, bir dönüşümün yavaş yavaş gerçekleşmesi sağlanabilecektir.”⁴⁴ Kessler ayrıca 24 el ilanını da kaleme almış, ancak bunlar planlanmadığı halde Radio Algier ve Tunus

⁴⁰ *Grothusen* (Hrsg.) (dipn.37), S.117.

⁴¹ Dietrich (dipn.39) S.376 Dietrich ayrıca Gerhild Kessler’in daha 1940 yılında nasyonal sosyalistlerden uzaklaştığını ve bir sosyal demokrat ile evlendiğini belirtmektedir. S.377 vd.

⁴² *Schönfeld*, *Heraustreten aus der Passivität. Möglichkeiten und Grenzen der politischen Arbeit im Exil in der Türkei*, in: *Ein aktives Museum* (Hrsg.), *Exil in der Türkei 1933-1945*, Haymatloz, 2000, S.180. vd.

⁴³ *Reuter* bu durumu *Grzesinski’ye* 24.8.1943 tarihli bir mektubunda aktarmaktadır; Karş. *Hirschfeld/Reichardt* (Hrsg.), *Ernst Reuter, Schriften, Reden . Zweiter Band 1973*, S.542 (543).

⁴⁴ Söz konusu Program ifade edilmiş olan Reuter’in mektubu ekinde yayınlanmıştır. a.g.e. S.545-551.

tarafından duyurulmuştur.⁴⁵ Hazırlanan bu el ilanlarında Almanya'daki toplumun yaşam koşulları ve cephedeki askerlerin durumlarına ilişkin bilgilere yer verilmiş ve bunların durumlarının NS Rejimi ideolojisi ile bağdaşmadığının belirtildiği ifade edilmektedir.⁴⁶

V. 1933-1951 Yılları Arasında Türkiye'de Sosyal Politika Öğreticisi ve Uygulayıcısı

Genç Türkiye Cumhuriyeti büyük bir enerji ile ülkeyi Avrupa modeli doğrultusunda inşa etmeye başlamıştır. Gerçekleştirilen reformlar özellikle eğitim sistemini de kapsamaktaydı. 1933 yılında İstanbul'daki eski Üniversite kapatılarak "İstanbul Üniversitesi" olarak yeniden kurulmuştur.⁴⁷ Yeniden yapılanma süreci, zamanlama olarak nasyonal sosyalistler tarafından Almanya'dan bilim adamların görevden alınması ve takibe alınması süreci ile çakışmıştır. Böylelikle Türkiye yeni kurmakta olduğu modern Üniversitesi için bilim adamları kazanma şansını elde etmişti. Kovulan bilim adamları için ise bu durum, sürgünde dahi kuruluş faaliyetlerine katılabilme şansı anlamına gelmekteydi. Görevlendirilecek kişilerin arz- talep arasındaki aracılığı özellikle iki kişi tarafından gerçekleştirilmişti: Birincisi, Frankfurt'tan Zürich'e göç etmiş olan ve İsviçre'de "Alman Bilim Adamları Yardım Topluluğunu" (Notgemeinschaft deutscher wissenschaftler) kuran Patolog Philipp Schwartz dır.⁴⁸ Diğer isim ise, Atatürk tarafından 1931 yılında Türkiye'de yüksek öğretimin reform edilmesi için öneriler geliştirmek ile görevli kılınan Cenevre'li Pedagog Albert Malche dir. Ülkenin ihtiyaç duyduğu inovasyonu sağlamak ve böylelikle gelişime katkı sağlamak için iltica edenler ile sözleşmeler bağtlanmıştır.⁴⁹ Akdedilen belirli süreli sözleşmeler kapsamında Alman Profesörler kendi alanlarında modern bir eğitim oluşturmak ve genç Türk bilim adamlarını yetiştirmek ile görevli kılınmışlardı. Bu nedenle de alanlarında ders kitapları yazmak ve de Türk asistanları araştırma süreçlerine dahil etmeleri yönünde zorunlu tutulmuşlardır. Mümkün olduğu ölçüde Türkçe'yi öğrenmeleri de kendilerinden beklenmiştir.

Oluşan bu durum nedeniyle, Almanya'dan kaçmış olan bilim adamları Türkiye Cumhuriyetinin gelişmesi yönünde çok önemli katkılar

⁴⁵ Karş., Reuter'in SPD-genel başkanlığına 22.5.1944 tarihli mektubu. *Hrischfeld/Reichhardt* (Hrsg.) Ernst Reuter, Schriften, Reden . Zweiter Band 1973, S.562 (563).

⁴⁶ *Schönfeld* (dipn.42), S.190

⁴⁷ 1933 İstanbul Üniversite Reformu için Bkz., *Wiedmann*, Exil und Bildungshilfe. Die deutschsprachige akademische Emigration in die Türkei nach 1933, 1973, S.42 vd.; Widmann tarafından gerçekleştirilmiş olana ayrıntılı araştırmanın sonuçları Türkçe olarak da yayınlanmıştır. *Widmann*, Atatürk ve Üniversite Reformu, 2. baskı, İstanbul, 2000.

⁴⁸ *Widmann* (dipn.40) S.53 vd. ayrıca Karş., *Erichsen*, Stichwort Türkei, in Krohn/von zur Mühle/Paul/Winckler, Handbuch der deutschsprachigen Emigration 1933-1945, 1998, S.426 vd.

⁴⁹ Sözleşmeler için Bkz., *Neumark* (dipn.4) S.19 vd.

sağlayabilmişlerdir. Bunlardan biri Gerhard Kessler idi. Kendisi misafir olduğu ülkeye gösterdiği çalışma azmi ile minnettarlığını ortaya koymuştur. 1933 ile 1951 yılları arasında çok sayıda kitabı-ki bunlar arasında önemli sayıda ders kitabı yer almaktadır- ve çok sayıda Türk dergilerinde, Armağanlarda makaleleri yayınlanmış ve de kitaplarda bölüm yazarlıklarında bulunmuştur.⁵⁰

1934 yılında “Sosyoloji” (Soziologie)⁵¹ isimli çalışması yayınlandıktan sonra Kessler, 1938 yılında “İçtimaiyata Başlangıç” (Einführung in die Gesellschaftslehre)⁵² adlı kapsamlı eserini, 1940’da “Kooperatifçilik” (Genossenschaftswesen)⁵³ ve aynı yıl “İktisat Tarihi” (Wirtschaftsgeschichte)⁵⁴ adlı eserleri yayınlamıştır. 1945 yılında ise Kessler, “Sosyal Politika” (Sozialpolitik)⁵⁵ başlığı altında bir ders kitabı yayınlamıştır. İlerlemiş yaşından dolayı Türkçe’yi mükemmel bir şekilde öğrenebilmesi mümkün olmadığından dolayı dersleri ve yayınları meslektaşları tarafından tercüme edilmekteydi.

Kessler’in katkı sağladığı diğer bir alan da İktisat Fakültesi Kütüphanesinin kuruluşu olmuştur. Kessler’in boş zamanlarının çoğunu Kütüphanenin kuruluşu için harcadığı ve burada 50.000 kitabı bizzat katalogladığı anlatılmaktadır.⁵⁶ Kessler’in kayıtlarına bugün halen Kütüphanede rastlayabilmek mümkündür.

Sosyolojinin görevi, hayali bir toplum ile ilgili bilimsel spekülasyonlarda bulunmak değil, sosyal yaşamın farklı ve gerçekte ortaya çıkan görüntüyü incelemektir.⁵⁷ Bu görüşten yolla çıkan Kessler, tüm Türkiye’de sayısız inceleme gezisine çıkmıştır. Anlatılana göre Kessler, Türkiye’yi kimsenin tanımadığı kadar iyi tanımaktaydı.⁵⁸ Tüm ülkeyi batıdan doğuya, kuzeyden güneye gezdiği ve böylelikle problemleri bizzat yerinde gördüğü anlatılmıştır. İstanbul’un her köşesini tanımış ve çok sayıda büyük işletme ve madenlerde inceleme gezilerinde bulunmuştu. Gerçekleştirdiği bir maden işletmesinin incelemesi sırasında Maden Mühendislerinin kendisini Madencilik Fakültesi Profesörü olduğunu sanmalarına dahi neden olmuştu. Sahip olduğu bu yapısı nedeniyle Kessler, sürekli sosyal politika problemlerine ilişkin olarak görüşlerini açıklamış, reformlar önermiş ve

⁵⁰ Kessler’in Türkiye’de gerçekleştirmiş olduğu yayınların listesi için Bkz., *Tütengil*, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası/Revue de la Faculté des Sciences Economiques de l’Université d’İstanbul, Band 23, Nr.3-4, S.4-16, İstanbul 1963.

⁵¹ *Kessler*, Sosyoloji, İstanbul, 1938, 140 S.

⁵² *Kessler*, İçtimaiyata Başlangıç, İstanbul, 1938, 272 S.

⁵³ *Kessler*, Kooperatifçilik, İstanbul, 1940, 207 S.

⁵⁴ *Kessler*, İktisat Tarihi, İstanbul, 1940, 168 S.

⁵⁵ *Kessler*, İçtimai Siyaset, İstanbul, 1945, 292 S.

⁵⁶ *Tuna* (dipn. 4), S.295

⁵⁷ *Tütengil*, Prof.Kessler place in turkish history of sociology and his publications in Turkey, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası/Revue de la Faculté des Sciences Economiques de Université d’İstanbul, 1963, 23. Jahrgang., S.308 (310).

⁵⁸ *Tuna*, (dipn. 4) S.296.

bunların hayata geçirilmesinde de aktif rol üstlenmiştir. Özellikle 1940-1941 yılları arasında kaleme aldığı “Türkiye’nin Sosyal Politika Problemleri” (Die sozialpolitischen Probleme der Türkei) konulu makaleleri dikkat çekicidir.⁵⁹ Yazdığı bu makalelerde ilk olarak halen göçebe olarak yaşayan ve hayvancılık ile geçinenlerin ve de yerleşik olarak tarım ile uğraşanların sorunlarını sosyal politika perspektifinden değerlendirmiştir.⁶⁰ Türk çiftçilerinin ekonomik açıdan desteklenmesi kapsamında özellikle hükümetin hayata geçirdiği okuma yazma kampanyalarını desteklemiş ve de köy öğretmenlerinin, tarım kooperatifleri kurulması yönünde katkı sağlamaları yönünde tavsiyelerde bulunmuştur.⁶¹ Bunun dışında ayrıca süt sanayinin desteklenmesi gerektiğini özellikle dile getirmiştir.⁶² Esnaf ve Sanatkarlar⁶³ ile Memurların⁶⁴ sorunlarına da değinen Kessler daha sonraları klasik bir sosyal sorun olarak kabul edilmiş olan iş ve sosyal güvenlik hukukuna ilişkin reform projeleri üzerinde çalışmalarda bulunmuştur.

1936 yılında iş kanununun kabul edilmesinin ardından iş hukuku alanında kat edilen mesafeyi Kessler, yasanın yürürlüğe girmesinin ardından kısa bir süre sonra taktir ile karşılamıştır.⁶⁵ İş hukukunun, yasanın kapsam alanına dahil olmayan iş kollarını da (madencilik, ağır sanayi, denizcilik ve tarım) kapsayacak şekilde geliştirilmesini ve de bir “Çocukların Korunması Yasasının” kabul edilmesini tavsiye etmiştir. Ancak, özellikle de pozitif koalisyon hakkının tanınması ve toplu sözleşme yolunun açılması yönünde görüşlerini dile getirmiştir.⁶⁶ 1945 yılında Çalışma Bakanlığının kuruluşu sebebiyle vermiş olduğu tebliğinde Kessler, koalisyon özgürlüğünün önemini vurgulamıştı.⁶⁷ Kessler’in görüşlerinin koalisyon yasaların kaldırılmasında ve 1947 tarihinde kısıtlayıcı da

⁵⁹ *Kessler*, Die sozialpolitischen Probleme der Türkei, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası/Revue de la Faculté des Sciences Economiques de Université d İstanbul, 1940, I. Jahrgang., S.105-131. *aym yazar*, Beiträge zu den sozialpolitischen Probleme der Türkei, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası/Revue de la Faculté des Sciences Economiques de Université d İstanbul, 1940/1941, 2. Jahrgang., S.353-378.

⁶⁰ *Kessler*, Die sozialpolitischen Probleme der Türkei (dipn.59) S.108 vd.

⁶¹ a.g.e., S.110. Türkiye’de Kooperatifçilik için Bkz., *Yenal*, Gewerkschaften und Verbände, in Grothausen (Hrsg.), Südosteuropa Handbuch, Band 4: Türkei, 1985, S.282 vd.

⁶² a.g.e., S.111 vd.

⁶³ a.g.e., S.114 vd.

⁶⁴ a.g.e., S.117 vd.

⁶⁵ *Kessler*, Das türkische Arbeitsgesetz, İş, 1937, S.75-82 1936 tarihli İş Kanunu *Hirsch* tarafından tercüme edilmiştir: Hirsch, Türkei (1936), in Galgano (Hrsg.), Legislazione Internazionale, Volume VI Anno 1837, Rom,1938, S.863. vd.

⁶⁶ *Kessler*, Beiträge zu sozialpolitischen Probleme der Türkei, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası/Revue de la Faculté des Sciences Economiques de Université d İstanbul, 1940/1941, 2. Jahrgang., S.353-378.

⁶⁷ *Tuna*, (dipn.4), S.293 (301)

olsa Sendikalar Kanununun kabul edilmesinde önemli bir rol oynadığı tahmin edilmektedir.⁶⁸ Koalisyon yasaklarının ortadan kaldırılması ile birlikte Kessler ve asistanı Orhan Tuna ilk Türk sendikası kurucuları arasında sayılmaktadırlar. Kessler o dönemlerde henüz herhangi bir tecrübeye sahip olmayan birinci nesil sendika yöneticilerinin yetiştirilmesi konusunda faaliyet göstermiştir.⁶⁹

Kessler ayrıca 1936 İş Kanunda da ifade bulmuş olan bir sosyal güvenlik sisteminin kuruluşunu tavsiye etmiştir. Bağımsız bir kaza sigortasının kuruluşunu ve de kazayı önleyici tedbirlerin uygulamaya alınması tavsiyeleri arasında yer almaktadır. Ona göre hastalık, malullük ve yaşlılık sigortası kolları tek bir sigorta çatısı altına oluşturulmalıydı. Batıda yaygın olan dağınık sigortalılık uygulamasının Türkiye’de de uygulanmasının uygun olmayacağını belirtmiştir.⁷⁰ İşsizlik sigortası uygulamasına geçilmesi konusunda ise o dönemler için bir zorunluluk olarak görmemekteydi. İşsizlerin ihtiyaç duydukları şeyin iyi organize olmuş işe aracılık faaliyetinin yürütülmesi ve kamusal iş projelerinin geliştirilmesi olduğunu ifade etmiştir.⁷¹ Kessler, ortaya attığı görüşler doğrultusunda 1945 yılında İşçi Sigortaları Kurumunun ve İş ile İşçi Bulma Kurumunun kuruluşunda görev almıştır.⁷² Sosyal sigortaların kuruluşunun yanında “genç Türkiye’nin en önemli sosyal politika görevi olarak” yoksuların haklarının korunması yönünde modern bir yasal düzenlemenin getirilmesi gerektiği yönünde telkinlerde bulunmuştur.⁷³

1936 yılında sosyal güvenliğe ilişkin ilan edilmiş olan yasalar Türkiye’de kabul edildikten sonra⁷⁴ Kessler 1950 yılında Türkiye’de Sosyal Sigortalar ile ilgili ilk çalışmayı yayınlamıştır.⁷⁵

VI. Etkileşimleri

Kessler eğitime tarih ve coğrafya alanında başlamış ve bu başlangıç onun daha sonradan kaleme alacağı iktisadi ve sosyolojik içerikli yazılarını derinden

⁶⁸ a.g.e., S.302, Türkiye’de sendikal hareket için Bkz., *Yenal* (dipn.61), S.282 vd.

⁶⁹ *Tuna*, (dipn.4) S.293 (302)

⁷⁰ *Kessler*, Die sozialpolitischen Problem der Türkei, (dipn.59), S.105 (126), *aynı yazar*, (dipn.66), S.353 (373)

⁷¹ *Kessler*, Die sozialpolitischen Problem der Türkei, (dipn.59), S.105 (126), *aynı yazar*, (dipn.66), S.353 (374)

⁷² *Tuna*, (dipn.4) S.301.

⁷³ *Kessler*, Die sozialpolitischen Problem der Türkei, (dipn.59), S.128.

⁷⁴ İş Kazası, Meslek Hastalıkları ve Analık Sigortaları hakkında 27.6.1945 tarihli Kanun; İşçi Sigortaları Kurum kuruluşuna ilişkin 16.7.1945 tarihli Kanun; Yaşlılık Sigortası hakkında 2.6.1949 tarihli Kanun; Hastalık ve Analık Sigortası hakkında 4.1.1950 tarihli Kanun, sosyal sigortaların Türkiye’de başlangıcı için Bkz., *Hänlein*, Die soziale Sicherung für den fall der Invalidität in der Türkei, DRV 1998, S.556 vd.

⁷⁵ *Kessler*, Sosyal Sigorta, İstanbul, 1950, 95 S.

etkilenmesine neden olmuştur. Çünkü bu yazılar bize kapsamlı bir biçimde tarihsel ve coğrafi merakını gözler önüne sermektedir.

Kessler kendisini teoriyken olarak kabul etmemiştir.⁷⁶ Kessler'in Hocası ve meslektaşı Fritz Neumark, Kessler'i İktisat bilimi açısından a-teorik "tarihçi okula" (historische Schule) dahil etmiştir⁷⁷, ki bu okul Kessler'in öğrencilik döneminde Alman iktisat bilimi açısından baskın bir konuma sahiptir.⁷⁸ Ancak bu okul, dünya savaşı, devrim ve enflasyon gibi nedenlere bağlı olarak etkinliğini kaybetmeye başlamış ve özellikle 1920'li yıllarda Walter Eucken, Wilhelm Röpke ve Alexander Rüstow gibi genç Neo-Klasik teoriykenlerin ciddi eleştirilerine maruz kalmıştır.⁷⁹ Ancak Kessler, bu kapsamda ortaya çıkan tartışmalara katılmamıştır.⁸⁰

Otoriter ve organize olmuş bir devlet idaresi ve az yada çok ekonomi üzerine baskıda bulunma özelliklerine sahip olan tarihçi okul, özünde sosyal politika açısından etik ve motive eden yönüyle sosyal uyumsuzlukların ortadan kaldırılması ve sosyal eşitliğin sağlanması gerekliliğinden yola çıkmaktadır.⁸¹ Bu okulun anlayışına göre devlet, gerek Prusya devletinde gerekse Wilhelm dönemi devletinde "Sosyal Politika açısından Arşimet'in kaldırıcı durumundadır".⁸² Okulun bu özelliklerinden etkilenmiş olan Kessler sürgünde bulunduğu yıllar içerisinde, otoriter bir biçimde yönlendirilen Türkiye Cumhuriyetinin gelişim yıllarında uyum sağlamaktaydı. O dönemlerde Türkiye'de güçlü bir devletin varlığı ile tepeden gerçekleştirilen reformlar ile toplumun modernize edilmesi söz konusudur.

Genç sosyoloji bilimine baktığımız zaman ise, Kessler'in bu alanda ilk çalışmalarını Türkiye'de verdiğini görmekteyiz. Bu alanda da Kessler'in belirli bir teori ürettiğini görmemekteyiz. Sosyoloji açısından yaptığı katkılar daha çok sosyal politika programların geliştirilmesi yönünde tarımsal alanda ve toplum tümüne yönelik yapmış olduğu incelemeleri kapsamaktadır. Türkiye'de sosyoloji açısından bir katkının yapmadığını doğal olarak iddia edebilmek mümkün değildir.

⁷⁶ Örneğin Karş., *Kessler*, Beiträge zu sozialpolitischen Probleme der Türkei, (dipn.66), S.353.

⁷⁷ *Neumark* (dipn.4), S.79.

⁷⁸ *Janssen*, Nationalökonomie und Nationalsozialismus, Die deutsche Volkswirtschaftslehre in den 30er Jahren, 1998, S.199-204; ayrıca Karş., Kaufmann, Der Begriff Sozialpolitik und seine wissenschaftliche Deutung, in: Bundesministerium für Arbeit und Sozialordnung und Bundesarchiv (Hrsg.), Geschichte der Sozialpolitik in Deutschland seit 1945, Band 1: Grundlagen der Sozialpolitik, 2001, S.7 vd.

⁷⁹ Bunun için Bkz., *Janssen*, (dipn.78), S.23 vd.

⁸⁰ *Janssen* tarafında kaleme alınan kapsamlı bilim tarihi çalışmasında Kessler'in ismine en azından değinilmemektedir.

⁸¹ *Barkei*, das Wirtschaftssystem des Nationalsozialismus. Ideologie, Theorie, Politik, 1933-1945, erweiterete Ausgabe, 1988, Neuauflage, S.69.

⁸² *Janssen*, (dipn.78), S.203.

Kessler, daha önceleri Fransız Durkheim Okulundan etkilenmiş olan Türk sosyolojisine, Max Weber gibi ancak özellikle de Ferdienand Tönnies gibi Alman sosyologların kapılarını açmıştır. Ferdienand Tönnies (1855-1936) teorik açıdan, rasyonalizm ve tarihselciliği karşılıklı olarak bir biriyle tamamlanması üzerinde çalışmıştır. En önemli eseri olan “Cemat ve Toplum” (Gemeinschaft und Gesellschaft)⁸³ 1920’li yıllarda Almanya’da yürütülen sosyoloji tartışmalarında önemli bir rol oynamıştır.⁸⁴

Kessler Türkiye’de Tönnies doktrinin taraftarı olarak çalışmalarda bulunmuştur.⁸⁵ Kessler “Cemat ve Toplum” dan etkilediği kadar Tönnies’in sosyal reformlar ve bağımsız sendikacılık hakkındaki görüşlerinden de esinlenmiştir.⁸⁶ Özellikle, 19. yüzyılın son çeyreğinde tarihselcilik akımından gelişen bağımsız kooperatifçilik ve kendi kendine idare etme düşüncesi konusundaki ikisi arasındaki paralellikler dikkat çekicidir.⁸⁷ Otto von Gierkes tarafından kaleme alınan “Kooperatifçilik Düşüncesinin Tarihi” adlı eserinde Tönnies, “Toplum” ile ilgili olarak düşüncelerin yansımasını görmüştür.⁸⁸

Tönnies ve Kessler’in ortak yönlerinden en önemlilerinden biride nasyonal sosyalizme karşı sarsılmaz karşı duruşları oluşturmaktadır. İktisat bilim açısından tarihçi okul ve nasyonal sosyalistlerin iktisat doktrini arasında önemli ortak noktalar bulunmaktaysa da, Janssen’in ortaya koyduğu üzere nasyonal sosyalistlerin iktisadi düşüncelerini “romantik veya tarihçi iktisat doktrinin” devamı olarak değerlendirilmesini mümkün kılmamaktadır.⁸⁹ Gerhard Kessler işte tam bu noktada diğer meslektaşların çoğundan ayrı düşerek, iktisat biliminin tarihçi okulu ile nasyonal sosyalizmi bağdaştırmamıştır.⁹⁰ Kessler’in bu yöndeki tavrını ettik tutumu ile bağdaştırmak mümkündür ki, bu tutumunu özellikle öğrencisi Tuna’da ifade etmiştir.⁹¹ Tuna, Kessler’in 1942 yılında vermiş olduğu bir tebliğinde: “Bazı çevreler siyaset ile etik arasında herhangi bir ilişkinin olmadığı kanısındadırlar. Tam tersine ben kendimi tamamıyla Kant’ın doktrinine yakın görüyorum. “ sözlerine atıfta bulunmaktadır. Ancak Neumark’da Kessler’in

⁸³ Tönnies, Gemeinschaft und Gesellschaft. Abhandlung des Communismus mit Socialismus empirischer Culturformen, Leipzig 1887, ve de Gemeinschaft und Gesellschaft. Grundbegriffe der reinen Soziologie, 2.Aufl., Berlin 1912, ayrıca 1935’e kadar olan baskıları.

⁸⁴ Karş. Bickel, (dipn.84), S.113 (114).

⁸⁵ Tütengil, (dipn.57), S.310.

⁸⁶ Karş. Bickel, (dipn.84), S.113 (114).

⁸⁷ Bunun için Bkz. Stolleis, Geschichte des öffentlichen Rechts in Deutschland, 2. Band, 1800-1914, 1992, S.359 ff.

⁸⁸ Bickel, (dipn.84), S.113 (118).

⁸⁹ Bkz., Janssens (dipn.78) S.11.

⁹⁰ 1933 sonrasında tarihçi okulun temsilcilerin tutumları için Bkz., Janssen (dipn.78), S.142 vd.

⁹¹ Tuna, (dipn.4) S.298.

“human Hıristiyan dūşüncesini ve de hayırseverliğin zorunluluğuna inanmışlığını” dile getirmiştir.⁹²

Bilimsel bir üst kavram olarak “sosyal politika” 20. yüzyıla girdikten kısa bir süre sonra kendiliğinden anlaşılan anlamını yitirmeye başlamıştır. Bugün sosyal politika ile spesifik açıdan hukuk, siyaset bilimi, iktisat ve sosyoloji bilimleri meşgul olmaktadır. Disiplinlerin birbirlerini etkilemeleri teşvik edilse de, bu sınırlı olarak gerçekteleşmektedir.⁹³ Bu nedenle bugün Gerhard Kessler gibi bir bilim adamı, uzun bir geçmişin ve geleceğin temsilcisi olarak karşımıza çıksa da, etik başlangıçı ve de gerçekteleşen bağlılığı nedeniyle⁹⁴ tarihçi okulun en önemli temsilcisi olarak kabul edilmesi gerekmektedir ve günümüzde bizler için halen bir örnek oluşturmaktadır.

⁹² *Neumark*, (dipn.4) S.79.

⁹³ *Kaufmann*, (dipn.78), S.99

⁹⁴ *Janssen*, (dipn.78), S.18